

”בקשה” לראש השנה

יהודה רצהבי

„באור בוקר לך קמתי” היא „בקשה” לאשמורת ראש השנה. חסידים הראשונים היו מנדדים שינה מעיניהם בלילות ראש השנה, ומרבים באמירת סליחות ובקשות כדי להכין לבם לתשובה. אחת מאלה היא הבקשה שלפנינו. מצד תוכנה נמנית היא עם פיוטי גלות וגאולה, הסובבים על סבלות ישראל בגויים מזה ועל ישועתם וגאולתם מזה. עניין היום ב„בקשה” עולה מן המוטיבים של סליחת העון (11) ושל תקיעת שופר (29) המשולבים בה. הלשון „ופרוס סוכת שלומך על כל ישראל עמך” (15), השאוב מתפילת ליל שבת, מוליך להשערה שהפייטן ייסד פיוטו לראש השנה שחל להיות בשבת. בצד אזכרת גאולת האומה, בניין הארץ והמקדש, תובע הפייטן נקם בגויים. פתיחת הפיוט וחתימתו שלובות זו בזו, מחמת ששתיהן הן תפילה על הישועה.

הפיוט עשוי מחרוזות מחרוזות, וכל מחרוזת מונה ארבע צלעיות. הצלעיות חרוזות חריזה כפולה: למחציתן הראשונה חרוז אחד משותף במחרוזת כולה, והוא משתנה ממחרוזת למחרוזת. במחציתן השנייה הן חלוקות: שתיים ראשונות — חרוז נבדל בכל מחרוזת, שתיים אחרונות — חרוז משותף בכולן, והוא החרוז הסופי של בית המדריך. בצורה זאת מאחד חרוז אחד את השיר מראשו ועד סופו. סגנונו של הפייטן מצויין בשיבוצים של מקראות ולשונות תפילה ופיוט. מרבית המחרוזות חותמות גם הן בפסוקים. הבקשה עשירה בכינויים שהם מסממני הפיוט המובהקים: האל — חסון (1); ארץ-ישראל — כנה נטועה (28); משיח — בן רות המואביה (10); אומות העולם — זרע הארורים (8); ישראל — עמוסים (5), סוערה עניה (7), צאן (9), עדה פזורה (19). בני הגבירה (21), עדה הטהורה, שאר הצאן (22), פליטת אריאל (23), אסירים (29).

האקרוסטיכון בראשי המחרוזות הוא: יוסף חזק, ומכאן ששם הפייטן היה יוסף. אך מחמת שרבים הם הפיטנים הקרויים בשם יוסף, לא ניתן לזהותו. היגיוו הוא מזרחי, שכן הוא חרוז צד”י עם סמ”ך ושי”ן: לחוצים, עמוסים (5-4); תערצון, ינוסון (14-13); ועלצון, ששון (18-17). אופן חריזה אחר המייחד אותו הוא של חולם עם שורוק: אסון, יחפצון (6-5). אך מסימן זה אין להסיק כלום על הפייטן, לפי שמצאנוהו בשירתם של: בני ארץ ישראל, בכל, ספרד, אשכנז, איטליה ואף צפון אפריקה. דרך השערה יש לומר שהפייטן הוא איש צפון אפריקה, הואיל וה„בקשה” כלולה בקובץ פיוטים, כתב יד שהועתק במאה ה”ט בצפון אפריקה (ברשות אוניברסיטת בר אילן. כ”י מס’ 566)

הבקשה נודעה עד כה בשמה בלבד והזכירה חוקרי הפיוט צונץ ולאנדסהוטה (דוידזון, אוצר השירה והפיוט אות ב, מס’ 27). על פי פתיחתה הוגדרה כ„בקשה לאשמורת ראש השנה”. אך על פי חתימתה „קדישון לך יעריצון” ייתכן שמחברה יעדה גם לקדושה של שחרית.

באור בקר

- באור בקר לך קמתי / מתחנן לך חסון
 וגם אני, תפלתי / לך ה' עת רצון
 ישראל המה נפוצים / כלם בארבע רוחות
 ביד אויביהם לחוצים / בנפשות נאנחות
 5 קומה נא וגאל עמוסים / מהר פן יקרים אסון
 ולבש בגדים חמוצים / קרבת אלהים יחפזון
 ופרה סוערה עניה / מיד אויבים ושובים
 גם מעונה היא ושבויה / בין זרע הארורים
 ומהר המוריה / נפוצו כל הצאן
 10 וכן רות המואביה / אמור לו: קום שוב לצאן
 סלח את כל עונינו / כי אתה טוב וסלח
 וקבל תפלתינו / כקטרת ממולח
 אמור לנו ולבנינו: / לא תיראון לא תערצון
 ושפוך חימה על שונאינו / מן גערתך ינוסון
 15 ופרוס סוכת שלומך / על כל ישראל עמך
 ובנה מקדש הדומך / בעבור קדושת שמך
 ושלח גואל משמך / יבוא כשיר ועלצון
 ושמע ממרומך / קול שמחה וקול ששון
 חמול על ערה פזורה / בין מגדיאל ועירם
 20 וקדר ובני קטורה / ילעגו עלי באמרם:
 אוי על בני הגבירה / ויתלוצצו לצון
 איה ערה הטהורה / ואיה שאר הצאן
 זאת ועוד ידם נטויה / על פליטת אריאל
 קמו כל אומה בזויה / על שארית ישראל
 25 לולי ה' שהיה / כמעט מחוץ ימחצון
 הנפש עם הגויה / וגם את המת יחצון
 קרב לנו יום הישועה / וגאלנו במהרה
 ותפקוד כנה נטועה / ובנה בית הבחירה
 העבר שופר תרועה / לאסירים, ירוצון
 30 בבוא קול רנה וישועה / יקדישון לך יעריצון

פירוש

1. חסון — כינוי לאלהים.
2. תפלתי וכו' תהלים סט, יד.
3. נא — עתה.
4. עמוסים — ישראל שנתכנו "עמוסים", עפ"י הכתוב "העמוסים מני בטן" (ישעיה מו, ג).
5. יקדם אסון — עדה"כ בראשית מב, ד.
6. בגדים חמוצים — עדה"כ ישעיה סג, א. עניינו: בגדים אדומים המסמלים נקם. קרבת וכו' — ישעיה נח, ב. דומה שהפייטן פירש "קרבת" מלשון קרב ומלחמה. ופירוש הבית: נקום נקמת עמך מידי האויבים המבקשים לערוך מלחמה עם השם.
7. סוערה ענייה — כינוי לכנסת ישראל (ישעיה נד, יא). סוערה — על שם שהיא גולה ומטולטלת. ענייה — על שם שהיא דלה בממון ובמעשים טובים.
8. ושובים — במקור: ושבים.
9. בין — במקור: בן.
10. ומהר המוריה — מציון והמקדש. נפוצו כל הצאן — עדה"כ יחזקאל לד, ו.
11. ובן רות המואביה — הוא מלך המשיח, המתייחס על דוד המלך שיצא מרות. שוב לצאן — חדש מלכותך על ישראל.
12. סלח וכו' — הלשון בעקבות ברכת "סלח לנו" שבתפילת שמונה עשרה. כי אתה וכו' — תהלים פו, ה.
13. וקבל תפלתנו וכו' — עפ"י הכתוב תהלים קמא, ב. ממולח — יפה ונאה ונקי (כפירוש בן גנאח ב"ספר השרשים", ערך "מלח"). ממולח — לשון זכר ברוחק החרוו.
14. אמור לנו וכו' — עדה"כ דברים א, כט.
15. ושפוך חימה וכו' — עדה"כ ירמיה ג, כה. מן גערתך וכו' — תהלים קד, ז.
16. ופרוס וכו' — עפ"י חתימת ברכת "השכיבנו" בלילי שבתות.
17. מקדש הדומך — בית המקדש הוא כביכול הרום רגלי אלהים (איכה).
18. ועלצון — שמחה, ששון.
19. ושמע וכו' — עדה"כ ירמיה לג, ייא.
20. מגדיאל ועירם — אלופי עשו (בראשית לו, מג), והכוונה למדינות הנוצריות.
21. וקרר ובני קטורה — צאצאי ישמעאל, וכוונתו למוסלמים.
22. ובני — במקור: וכנה.
23. בני הגבירה — ישראל בני שרה אמנו, בניגוד לישמעאלים שהם בני הגר, שפחת שרה.
24. שאר הצאן — אלו ישראל, לפי שהגויים מכלים בהם והם בבחינת שארית ופליטה.
25. ועוד ידם נטויה — עדה"כ ישעיה ה, כה. פליטת אריאל — אלו ישראל.
26. לולי וכו' — עדה"כ תהלים קכד, ב. עפ"י הכתוב יש להשלים לצורך העניין: שהיה לנו.
27. וגם את המת וכו' — שמות כא, לה. רמז להתעללות בגויות קדושים.
28. קרב לנו יום הישועה — שאוב מן הסליחה "אלהינו שבשמים אל תאבדנו באורך גלותנו".
29. כנה נטועה — כינוי לארץ ישראל (תהלים פ, טז).
30. העבר וכו' — עדה"כ ויקרא כה, ט. שופר תרועה — שופרו של משיח, שיבשר את הגאולה לישראל. ירוצון — יחישו פעמיהם לארצם. קול רנה וכו' — תהלים קיח, טו.
31. יקדישון לך וכו' — בעקבות הלשון הקדושה.